

CUMHURİYET HİÇ DE KOLAYINA İLAN EDİLMEDİ

“Yarın Cumhuriyeti ilan ediyoruz” sözünün perde arkası

Atatürk'ün “Arkadaşlar! Yarın Cumhuriyeti ilan ediyoruz” sözünü pek çoğumuz biliriz. Peki, bu sözün nerede, hangi şartlarda söylendiğini biliyor muyuz? Malumun ilamı gibi görünen Cumhuriyetin ilanı, ne TBMM’de, ne de coşkulu bir toplantıda müjdelendi. Atatürk’ten bu sözü sadece 7 kişi duydu: İsmet İnönü, Kazım Özalp, Ali Fethi Okyar, Kemalettin Sami, Halit Karsıalan, Fuat Bulca ve Ruşen Eşref Ünaydın.

28 Ekim günü Çankaya Köşkünde, akşam yemeğinde en güvendiği isimlere yaptığı bu açıklama, heyecan verici olduğu kadar da hüznüldür. Böylesi önemli ve tarihi bir günün öncesinde, o güne yakışan bir hazırlık yapılması beklenmez miydi? 29 Ekim 1923 günü sokaklar bayraklarla donatılamaz mıydı? Yabancı devlet adamlarının da katılacağı büyük kutlamalar yapılamaz mıydı? Yapılamazdı ve yapılmadı. Çünkü Milli Mücadele’ye Mustafa Kemal’le başlayan isimlerin en önemlileri “Cumhuriyet”e karşıydılar. Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele İstiklâl Savaşı’nda büyük yararlılıklar gösterdiler ama İstiklâl Savaşının kazanılması ile hedefe ulaşıldığını ve artık “emanetin, yani devletin sahibine, yani Padişaha teslim edilmesini” savunuyorlardı.

TBMM’de bu kuvvetli komutanların etkisinde milletvekilleri de vardı elbette. İkinci Grup adıyla toplanan bu vekiller Mustafa Kemal’e karşı çetin bir muhalefet yürütüyorlardı. Cum-

huriyet rejimi konusunda Meclis’te bir mutabakat yoktu. Ancak Atatürk gibi bir devrimci için koşullara teslim olmak ve geri çekilmek sözkonusu olamazdı. Onun kafasında Harbiye yıllarından beri Cumhuriyet fikri vardı ve bunu çeşitli vesilelerle yakın arkadaşlarına dile getiriyordu. Günü geldiğinde elbette gereken adım atılacaktı. Amasya Genelgesinde ve arkasından gelen kongrelerde yapılan milli irade ve milî hâkimiyet vurgusunun varacağı yer apaçık belliydi ama o hedefini erkenden belli edip mücadeleye sekte vurmamak istemiyordu. İşte bu yüzden Aralık 1919’da Sivas’tan Erzurum’a giderken uğradığı Hacibektaş’ta, dergâhın çelebisi Cemalettin Efendi Cumhuriyet’ten bahsettiğinde konuyu uzamadan kapatmıştı.

Hükümet krizinden Cumhuriyet doğdu

Tekrar 1923 Ekim’ine dönelim... Lozan Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Rauf Orbay’ın Başbakanlıktan, Ali Fuat Cebesoy’un da Meclis 2. Başkanlığından istifası ciddi bir sıkıntı yaratmıştı. Bu istifalar, Atatürk’e de bir tepki, hatta gözdağıydı. Üç ay önce tüm dünyaya bağımsız bir devlet olduğunu eden TBMM, hükümet kuramıyordu. O gün yürürlükte olan yasaya göre, bakanlar kurulu üyeleri Meclis tarafından ayrı ayrı ve gizli oyla seçiliyordu. Bu yöntem kendi içinde ve başbakanla uyumlu bir kurul oluşmasına mani idi. Atatürk müthiş bir taktikle bu aksaklığı Cumhuriyet kurulmasına bir gerekçe olacak şekilde kullanmaya karar verdi. 26 Ekim günü onun önerisiyle başbakanlığa seçilen ve 2. Grup tarafından çok eleştirilen Fethi Okyar’dan hem kendisinin hem de tüm bakanların istifa etmesini istedi. Bir bakanı seçmek için günlerce uğraşan Meclis elbette 12 bakanı seçemeyecekti.

İşte Atatürk, 7 arkadaşına “Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz” dedikten sonra bu krizi nasıl çözeceklerini açıkladı. Bir Anayasa değişikliği yaparak seçim sistemi değiştirilecek ve Cumhuriyet hükümeti kurulacaktı. Rejim değişikliğine karşı olan vekillerin bir kısmının İstanbul’da Refet Bele’nin evinde toplantı halinde olmaları da işleri kolaylaştırıcaktı. Atatürk yemekte planı şu şekilde açıkladı:

“Yarın Grup toplanınca, gene bir sonuç alamamış olacaklar. O zaman Kemalettin Paşa sen söz al, kürsüye çık ve ‘Günlerdir bir buhran içinde

bocalayıp duruyoruz, bir hükümet üzerinde anlayamıyoruz. Bütün dünya bizi gözlüyor. Bu durum ilelebet böyle gidemez. Bu grubun bir partisi, bu Meclis’i bir başkanı var. Her ikisinin de başkanı Mustafa Kemal! Ona başvuralım, gelsin, bu sorunu çözsün’de, yerine otur. Ben bu davet üzerine Meclis’e gelir, çözüm önerimi sunarım.”

29 Ekim günü, her şey planladıkları gibi gider ve Mustafa Kemal kürsüye çıkarak, krizin kaynağının seçim sistemi olduğunu ve Anayasa’da yapılacak bir değişiklikle buna çözüm bulunabileceğini anlatır. Yapılacak değişikliğe göre, başbakan, hazırladığı bakanlar listesi Cumhurbaşkanına, O da Meclis’in güvenoyuna sunacaktır. Güvenoyu almazsa Cumhurbaşkanı başka bir başbakana hükümet kurma yetkisi verecektir. Bu sistem cumhuriyettir. Anayasa değişikliğinin lehine ve aleyhine konuşmalar yapılır ve nihayetinde komisyondan Atatürk’ün bir gece önce İsmet Paşa ile hazırladığı değişiklikler geçer.

Anayasa değişikliği yasaının başlığı da pek manidardır: “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun Bazı Mevaddının (maddelerinin) Tavzihan (açıklığa kavuşturarak) Tâdiline Dair Kanun”. Yani yasa, Cumhuriyet ilanından bahsetmiyor, var olan bir durumu açıklığa kavuşturduğunu ilan ediyordu. Aslında 23 Nisan 1920’den itibaren var olan durum cumhuriyettir, adı şimdi konmaktadır.

O sırada Meclis’te bulunan 158 milletvekilinin oy birliği ve “Yaşasın Cumhuriyet” nidaları ile Atatürk ilk Cumhurbaşkanı seçilir.

Cumhuriyet de “Millî Bir Sır”dı

Cumhuriyet’in ilan edildiği gün milletvekillerinin yarısı salonda yoktu (o yıl milletvekili sayısı 333’tür). Olmayanların hepsi 2. Gruptan, yani muhalif vekiller değildi elbette, ama böylesi önemli bir oturum pek de belli edilmeden hazırlanmıştı. Atatürk de Cumhuriyet’i büyük kutlamalarla ilan etmek isterdi ama mümkün olmadı. Çünkü Milli Mücadele’ye önemli katkıları olan bazı isimler tarihin akışını kavrayamıyorlar ve “kurtuluş”tan “devrim”e geçilmesine muhalefet ediyorlardı. Atatürk Nutuk’ta bu durumu şöyle anlatır:

“Millî Mücadele’ye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve

Mavi Gök Dergisi

Özgür Billur

cumhuriyet kanunlarına kadar uzanan gelişmelerinde, kendi fikir ve ruh kabiliyetlerinin kavrayış sınırı bittikçe bana karşı direnişe ve muhalefete geçmişlerdir.” Sonra da devam eder: “ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulamak mecburiyetinde idim.”

Bugün Cumhuriyet dediğimiz zaman Bağımsızlık Savaşımız ve Türk Devrimi akla geliyor. Böylesi güçlü bir anlamı ifade eden kavram da Mustafa Kemal’in milli sırlarından biriydi. Bu sırrı Erzurum Kongresi günlerinde Mazhar Müfit’in günlüğüne “Vakti gelince hükümet biçimi Cumhuriyet olacaktır” diye yazdırmıştı ama bunu açıktan dillendirse, 4 yıl sonra Cumhuriyet’i ilan etmek mümkün olmazdı. Çünkü en yakınında olanlar Cumhuriyet’e, Devrim’e karşıydılar.

1922’de yaşanan iki olay Atatürk’ün ne büyük zorluklarla Cumhuriyet’i kurduğunu gösterir: 19 Temmuz 1922 günü, İcra Vekilleri Heyeti Başkanı (başbakan) Rauf Orbay, Atatürk’ü Refet Bele’nin evine yemeğe davet eder. Yemekte Ali Fuat Cebesoy da vardır. Rauf Bey, hiç uzatmadan konuya girdi ve Atatürk’e “Meclis senden korkuyor, eline fırsat geçerse cumhuriyet ilan edeceğini ve hatta Padişahı kovacağını düşünüyorlar” dedi. Bunun üzerine Atatürk, Rauf Bey’e fikrini sordu. “Benim babam Padişahın baş mabeyinliğini yaptı. Boğazında Padişahın ekmeği var. O nimet şimdi benim boğazımda. Ben yediğim ekmeğe ihanet etmem kardeşim” diyerek Padişah ve Halife’ye bağlılığını ifade etti. Refet Bey de benzer görüşler söyledi. Ali Fuat -ki Harbiye yıllarında onun en yakın arkadaşıydı- yorum yapmadı, biraz düşünüyem, dedi.

O akşam Mustafa Kemal, biri Başbakan olan bu arkadaşlarıyla yollarının kesin olarak ayrıldığını gördü. Birkaç ay sonra (2 Aralık) Meclis’te yaşanan bir başka olay ise, muhaliflerin Atatürk’ü saf dışı etmek nasıl da pervasızlaşabildiklerini gösterdi. Başkanlığa verilen seçim kanunu değişikliği önerisinde “milletvekili aday, aday olduğu yerde en az 5 sene oturuyor olmalı ve doğum yeri Misak-ı Milli sınırları içinde olmalıdır” yazıyordu. Bu iki özellik de Mustafa Kemal de yoktu. Oturumu yöneten Dr. Adnan Adıvar öneriyi hemen komisyona göndermeye çalışırken, Mustafa Kemal kürsüye çıktı ve çok sert bir konuşma yaptı. Kendi kurduğu Meclis’in içinden bir gün birilerinin çıkıp kendi vatandaşlık haklarını elinden almaya çalışacağını beklemediğini söyledikten sonra şöyle devam etti:

“Doğrudur, ne yazık ki doğum yerim, bugünkü sınırlarımız dışında kalmış bulunuyor. An-

cak Selanik tek kurşun atılmadan Hükümet tarafından Yunan’a teslim edildiğinde ben, bir başka yurt köşesini savunmak üzere Derne’de, Bingazi’de, Trablusgarp cephesinde savaşıyordum... Her yerde 5 yıl kalsaydım, ben o zaman Derne’de, Bingazi’de olamazdım. Filistin’de, Sina Çöllerinde, Suriye’de olsam, o zaman Çanakkale’de, Kafkaslarda, Sakarya’da, Dumlupınar’da olamazdım. Ama ben oralarda olmasaydım, bu efendilerin (önergeyi verenleri kastediyor) de doğum yerleri Allah korusun, Misak-ı Milli sınırları dışında kalırdı.”

Mücadelenin askeri kısmı zafarla tamamlanmıştı ama siyasi mücadelenin zorlu geçeceği aşikârdı. Meclis’teki muhafazakâr vekiller, gidişatın Cumhuriyet yönünde olduğunu görüyorlar ve Atatürk’ün önünü kesmek için türlü yollar deniyorlardı.

Mustafa Kemal ise 1923 Ocak ayında, 4 ay süren uzun bir yurt gezisine çıktı. Gazeteciler, şehrin ileri ilenleri ve halkla buluştu. İzmit’ten başlayan ziyaretler, Bursa’dan İzmir’e, Adana’dan Konya’ya kadar uzandı. Gittiği her yerde milli hâkimiyet vurgusu yapan ve Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını duyuran Atatürk, hem halkı aydınlatıyor hem de karşı-devrimcilere gözdağı veriyordu. İzmit’te “Devrimin kanunu, bütün kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim ve yenilenme bir an bile durmayacaktır” derken, Konya’da “Gericiliği nerede görsem tepeler ve öldürürüm” diyordu.

Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır

Atatürk, Saltanatın kaldırılması tartışmalarında (Kasım 1922) Meclis’te gericiliğin ne

kadar örgütlü olduğunu görmüştü. Komisyon tartışmalarına bizzat müdahalesi olmasaydı belki de Saltanatın kaldırılması yönünde karar alınamayacaktı. Ama Atatürk gericiliğe teslim olamazdı. O, Nutuk’ta da belirttiği gibi, “milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiği büyük gelişme kabiliyetini” ne güveniyor, cesaretini buradan alıyordu.

Cumhuriyet, Mustafa Kemal’in kafasında oluşan, Türk halkına yabancı bir rejim miydi? Kesinlikle hayır! Öyle olsa tutunamazdı. Cumhuriyet rejimi öyle benimsendi ki, muhalifler bile partilerinin ismini “Terakkiperver Cumhuriyet” olarak belirlediler.

Yeniden 29 Ekim’e, Cumhuriyetin ilan edildiği güne gidelim. Atatürk’ün Anayasayı “tavzih” önerisi ile ilgili Abdurrahman Şeref Bey kürsüden şöyle konuştu: “Hâkimiyet milletindir, dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarının hoş gelmezmiş, varsın gelsin” İşte devrimci tavır budur. Şeriye Vekili Mustafa Efendi ve Şeyh Saffet Efendi gibi isimlerin, Cumhuriyet’i İslam dünyasının ilk yönetim biçimi olduğuna ilişki konuşmaları da Atatürk ve Cumhuriyetçilerin elini güçlendirmişti.

Anayasanın birinci maddesine “Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir” hükmü eklenmişti. Oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilen Atatürk kısa bir teşekkür konuşması yaptı. Yazımızı bu konuşmanın son kısmı ile bitirelim:

“Milletimiz kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükümetin yeni adıyla uygarlık dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünyada işgal ettiği yere layık olduğunu eserleriyle kanıtlayacaktır... Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır”